

Тема 12: Трансформація кримінального процесу: сучасні тенденції та виклики

Кримінальний процес як динамічна система, що реагує на суспільні, технологічні та безпекові виклики сучасності

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Мета вивчення теми

Сформувати системне розуміння сучасних процесів трансформації кримінального провадження, зумовлених впливом практики ЄСПЛ, воєнним станом, цифровізацією та новими підходами до прав людини.

→ **Усвідомлювати**

Кримінальний процес як динамічну систему, що реагує на суспільні та технологічні виклики

→ **Оцінювати**

Допустимість трансформацій крізь призму пропорційності, законності та верховенства права

→ **Аналізувати**

Сучасну судову практику з позицій балансу ефективності та гарантій прав людини

📌 Ключова компетенція: вміння бачити не лише норму, а її межі, зміст і наслідки застосування.

План теми

01

Вплив практики ЄСПЛ на кримінальний процес

02

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану

03

Цифровізація кримінального процесу

04

Баланс ефективності та прав людини

05

Перспективи розвитку кримінального процесу

Вплив практики ЄСПЛ на кримінальний процес

Сучасний кримінальний процес в Україні неможливо зрозуміти лише через текст КПК. Його потрібно читати разом із практикою Європейського суду з прав людини — інакше половина змісту просто «випадає».

ЄСПЛ як джерело права в Україні

Практика ЄСПЛ не просто «впливає» на кримінальний процес — вона змінює сам спосіб мислення суду, прокурора і адвоката. Це пряма вимога національного законодавства.

- ① Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», суди зобов'язані застосовувати практику ЄСПЛ як **джерело права**.

Рішення ЄСПЛ — не «додатковий аргумент», а частина правового поля.

Ключова трансформація логіки

Раніше суд перевіряв: «чи дотримано норму?»

Тепер суд перевіряє: «чи забезпечено справедливий процес?»

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд) стала «наднормою» для всього кримінального процесу.

Нові стандарти доказування та захисту

Доказування

Навіть формально допустимий доказ може поставити під сумнів справедливість процесу, якщо отриманий із порушенням прав, є єдиною підставою обвинувачення або захист не мав змоги його спростувати.

Право на захист

Право на захист має бути **реальним і ефективним**, а не формальним. Участь захисника «для галочки», обмеження доступу до матеріалів, формальна можливість ставити запитання — все це порушення.

Мотивованість рішень

Судове рішення має відповідати на ключові аргументи сторін. Формальне «вважає доводи безпідставними» вже не працює — суд зобов'язаний пояснити відхилення аргументів.

Строки та запобіжні заходи: від формалізму до обґрунтування

Розумні строки

ЄСПЛ оцінює загальну тривалість процесу і поведінку держави. Навіть якщо формально строки не порушені, процес може бути визнаний надмірно тривалим, якщо органи діяли неефективно або були необґрунтовані затримки.

Запобіжні заходи

Недостатньо посплатися на тяжкість злочину. Потрібно довести реальність ризиків, обґрунтувати неможливість альтернатив і мотивувати кожне продовження строку тримання під вартою.

- ✔ Головна трансформація: від формального дотримання правил — до оцінки **якості правосуддя**. ЄСПЛ не змінює текст КПК — він змінює те, як цей текст застосовується.

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану

Якщо в першому блоці ми говорили про підвищення стандартів, то тепер — про те, як ці стандарти виживають, коли держава сама перебуває під загрозою.

Воєнний стан: адаптація, а не скасування процесу

Воєнний стан ставить перед правом завдання — забезпечити функціонування правосуддя там, де звичайні умови відсутні. КПК України вводить спеціальний режим, який не скасовує процес, але суттєво його трансформує.

Руйнування передумов

Суди не можуть функціонувати безперервно; підозрюваний перебуває в зоні бойових дій; доставлення до суду є небезпечним; строки об'єктивно неможливо виконати.

Головна ідея

Воєнний стан не ліквідує кримінальний процес — він змінює його **форму**, намагаючись зберегти **зміст**.

Трансформація повноважень і строків

Перерозподіл повноважень

Частина повноважень слідчого судді може реалізовуватися прокурором. Це забезпечує безперервність процесу, але створює ризик зменшення рівня судового контролю.

Гнучкість строків

Строки стають інструментом адаптації до реальності. Закон допускає їх зміну та продовження. Але гнучкість строків не повинна перетворитися на безконтрольність процесу.

Доступ до правосуддя

Процес шукає нові форми — дистанційні, спрощені, альтернативні. Ключовий ризик: формальний доступ до правосуддя може замінити реальний.

Де проходить межа допустимого?

ЩО МОЖЕ ЗМІНЮВАТИСЯ

ЩО ЗАЛИШАЄТЬСЯ НЕЗМІННИМ

Обмеження мають бути пропорційними і не можуть знищувати саму сутність права. Навіть в умовах війни стандарти ЄСПЛ продовжують діяти.

Практичні наслідки для правозастосування

Роль прокурора

Зростає роль прокурора як процесуального центру досудового розслідування

Судовий контроль

Об'єктивно зменшується інтенсивність судового контролю за слідчими діями

Документування

Підвищується значення фіксації процесуальних дій як гарантії від зловживань

Ризики

Збільшується ризик помилок і зловживань — вимога діяти з розумінням меж норми

Воєнний стан змінює правила гри, але не скасовує саму ідею справедливого процесу.

Цифровізація кримінального процесу

Якщо воєнний стан змушує процес адаптуватися до руйнування звичних умов, то цифровізація — це спроба зробити процес ефективнішим і технологічно сучаснішим. Але чи можна «оцифрувати» кримінальний процес, не спростивши його до небезпечного рівня?

Цифровізація: можливості та ризики

Можливості цифрового процесу

- Швидший обмін процесуальними документами
- Дистанційна участь у засіданнях
- Електронне кримінальне провадження
- Цифрова фіксація слідчих дій
- Доступ до матеріалів справи онлайн

Ризики цифрової трансформації

- Спрощення процесу до небезпечного рівня
- Втрата юридичної якості процесуальних дій
- Нерівний доступ учасників до технологій
- Питання автентичності цифрових доказів
- Ризики кібербезпеки та витоку даних

❓ Ключове питання: чи може процес стати швидшим і зручнішим — і не втратити свою юридичну якість?

Від «паперового» до цифрового процесу

Кримінальний процес історично будувався як «паперовий» і «присутній»: докази — у матеріальній формі, засідання — в залі суду, комунікація — особиста. Сучасні умови змушують цю модель змінюватися.

Дистанційна участь

Відеоконференції у судових засіданнях

Технічна фіксація

Обов'язковий запис процесуальних дій

Електронна комунікація

Цифрові канали взаємодії учасників

Усе це — лише початок трансформації, прямо передбаченої нормами КПК України.

Відеоконференція: перший крок до «онлайн-процесу»

Переваги

- Участь особи, яка не може прийти до суду
- Пришвидшення розгляду справ
- Зменшення процесуальних витрат

Обмеження

- Ускладнена комунікація із захисником
- Змінене психологічне сприйняття процесу
- Зменшена безпосередність дослідження доказів

Цифровізація не лише спрощує, а й змінює саму природу процесу.

Технічна фіксація: від протоколу до реконструкції

→ Незалежність від письмового протоколу

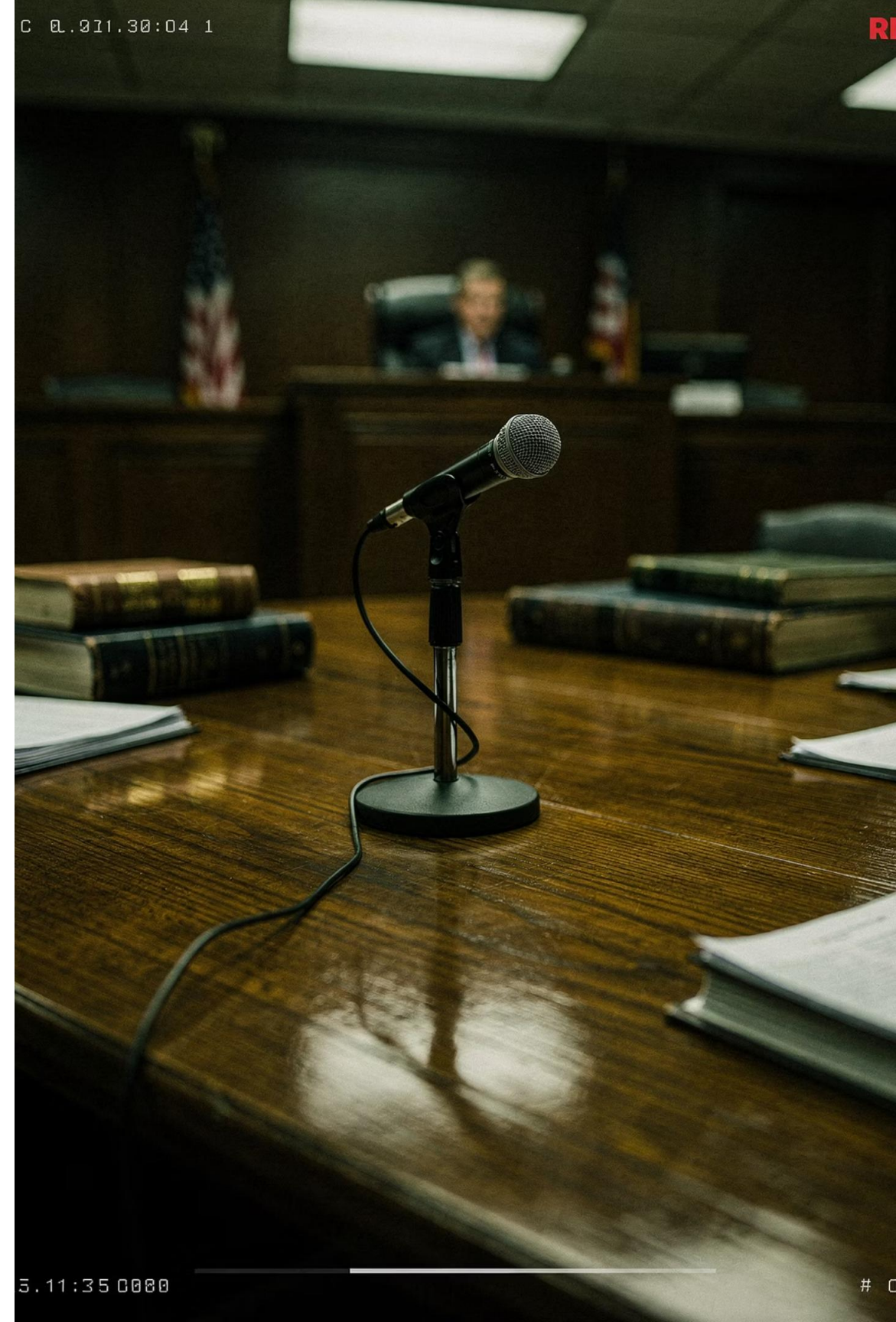
Процес більше не залежить лише від паперового запису.

→ Перевірка порушень

Будь-яке процесуальне порушення може бути задокументоване і перевірене.

→ Прозорість і контроль

Процес став «видимим» — це суттєво змінює поведінку всіх учасників.

Електронна комунікація: новий рівень взаємодії

Тенденції

- Направлення процесуальних документів електронними засобами
- Використання цифрових каналів зв'язку
- Поступова інтеграція з системами електронного суду

Принципова межа

Закон залишається обережним: допускається лише те, що **прямо передбачено нормою**. Цифровізація не може базуватися на «доцільності» — лише на законі.

Докази у цифрову епоху

Електронні документи

Файли, метадані, цифрові підписи як джерела доказів.

Дані з серверів

Хмарні сховища, логи, цифрові сліди активності.

Відео та аудіозаписи

Нові вимоги до достовірності та допустимості.

Цифрові докази потребують нових підходів до оцінки, спеціальних знань і підвищеної ролі експертів.

КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯД

Ризики цифровізації

Ризик формалізації

Процес стає «технічно правильним», але втрачає змістовну справедливість.

Ризик нерівності

Не всі учасники мають однаковий доступ до технологій і можуть ними ефективно користуватися.

Ризик втрати безпосередності

Суд не бачить «живу» поведінку особи — сприйняття доказів кардинально змінюється.

 Кримінальний процес завжди був «про людей», а не лише про документи.

Стандарти ЄСПЛ і цифровізація

Технології не можуть знижувати рівень гарантій справедливого суду.

Дистанційна участь

Допустима, якщо не порушує право на захист.

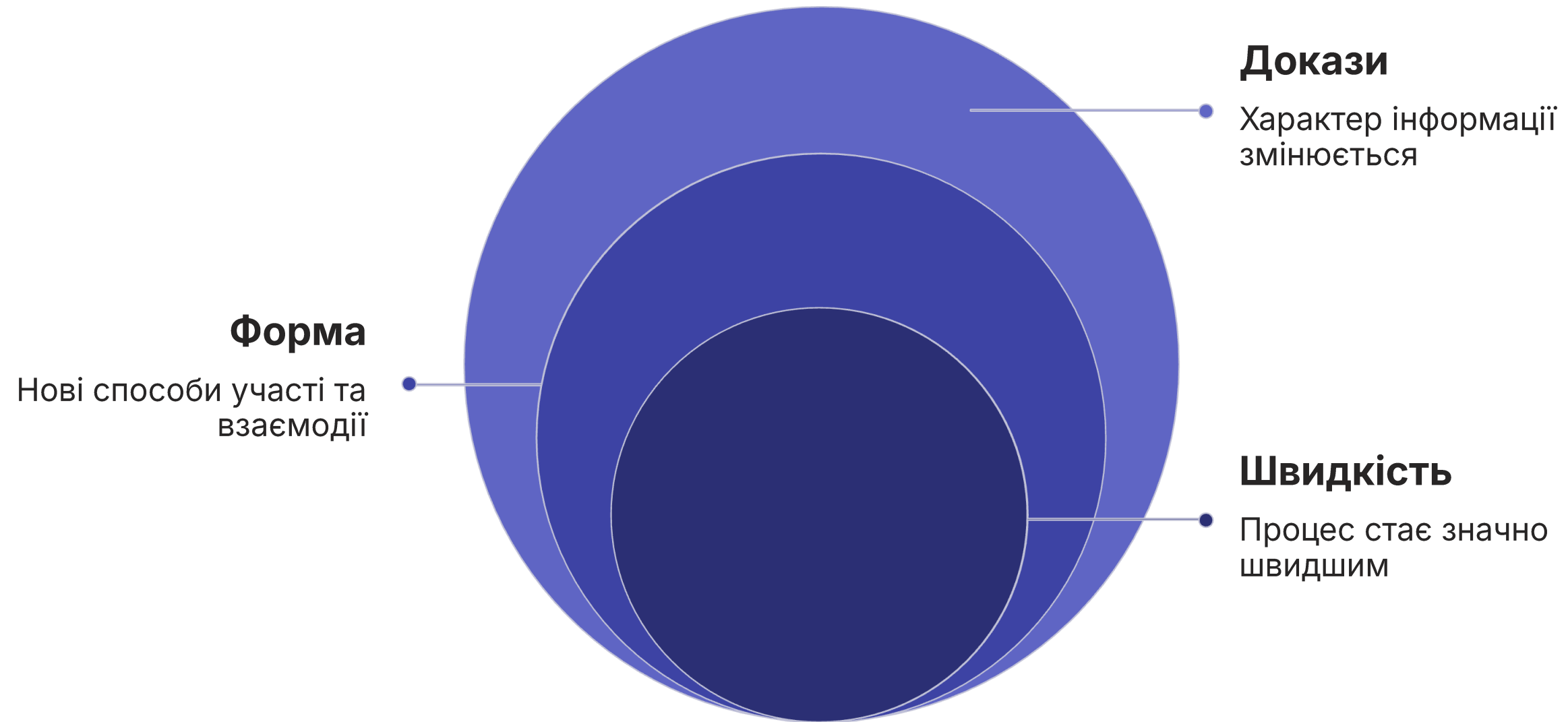
Електронні докази

Допустимі, якщо забезпечена їх належна перевірка.

Справедливість процесу

Має залишатися незмінною незалежно від форми провадження.

Три виміри трансформації

Цифровізація змінює кримінальний процес у трьох вимірах — швидкість, форма та докази. Але незмінним залишається головне: **процес має бути справедливим.**

Баланс ефективності та прав людини

Держава

- Швидко розкривати злочини
- Притягувати винних до відповідальності
- Забезпечувати безпеку суспільства

Людина

- Право на справедливий суд
- Право на захист
- Повага до прав і свобод

Ці два полюси не завжди співпадають — і в цьому полягає центральна проблема кримінального процесу.

Ілюзія «простого рішення»

«Зробимо процес швидким — і він буде ефективним»

На перший погляд, формула виглядає логічно. Але практика показує інше: **кожне спрощення процесу — це потенційне обмеження прав.**

⊗ Кримінальний процес не може бути лише «ефективним». Він має бути справедливим.

Як КПК України втримує баланс

1

Угоди

Спрощують процес, але потребують суворого судового контролю.

2

Спеціальне досудове розслідування

Дозволяє діяти без особи, але вимагає обов'язкової участі захисника.

3

Воєнний стан

Змінює процедури, але не скасовує гарантій.

Це системний підхід: будь-яке посилення ефективності компенсується посиленням гарантій.

Суд як центр балансу

Суд давно перестав бути лише «арбітром між сторонами». Сьогодні він — гарант справедливості.

- **Перевіряє добровільність угод**
- **Оцінює обґрунтованість обмежень прав**
- **Мотивує свої рішення**

Це прямо пов'язано зі стандартами Європейського суду з прав людини.

Коли баланс порушується

Ефективність домінує над правами

Процес сприймається як «інструмент результату», а гарантії стають формальністю.

Типові прояви

- Автоматичне продовження тримання під вартою
- Формальне затвердження угод
- Ігнорування доводів захисту
- Використання доказів без належної перевірки

 Саме тут починає працювати практика ЄСПЛ як «система корекції».

Воєнний стан і крихкість балансу

Потреби держави

- Швидкі рішення
- Гнучкість процесу

Зростаючі ризики

- Ризик зловживань
- Послаблення судового контролю
- Обмеження прав

⚠ Навіть у надзвичайних умовах ядро прав не може бути знищене.

Цифровізація і баланс прав

Плюси

Мінуси

Знову виникає те саме питання: чи не стає процес «зручним», але менш справедливим?

Позиція Верховного Суду та ЄСПЛ

“
Ефективність не може
виправдовувати порушення прав.”

“
Процесуальні гарантії — це не
перешкода, а умова правосуддя.”

“
Справедливість має пріоритет над
швидкістю.”

Національна і європейська практика сходяться в одному: права людини — це не опція, а фундамент процесу.

Головна формула балансу

Ефективність

Потрібна, щоб процес **працював**

Права людини

Потрібні, щоб процес був **справедливим**

✔ Якщо ці два елементи конфліктують — пріоритет має належати правам людини.

Узагальнюючі висновки

01

Цифровізація — неминуча тенденція

Технології змінюють форму процесу, але не мають права змінити його суть.

02

Баланс — постійний процес вибору

Не статичний стан і не формальна вимога, а щоденна практика.

03

Справедливість — абсолютний пріоритет

Кримінальний процес є ефективним лише тоді, коли він залишається справедливим.

Яким буде кримінальний процес завтра?

Кримінальний процес уже змінюється — питання не в тому, чи зміниться, а в тому: у який бік він рухається і де межа допустимого.

Напрямок руху

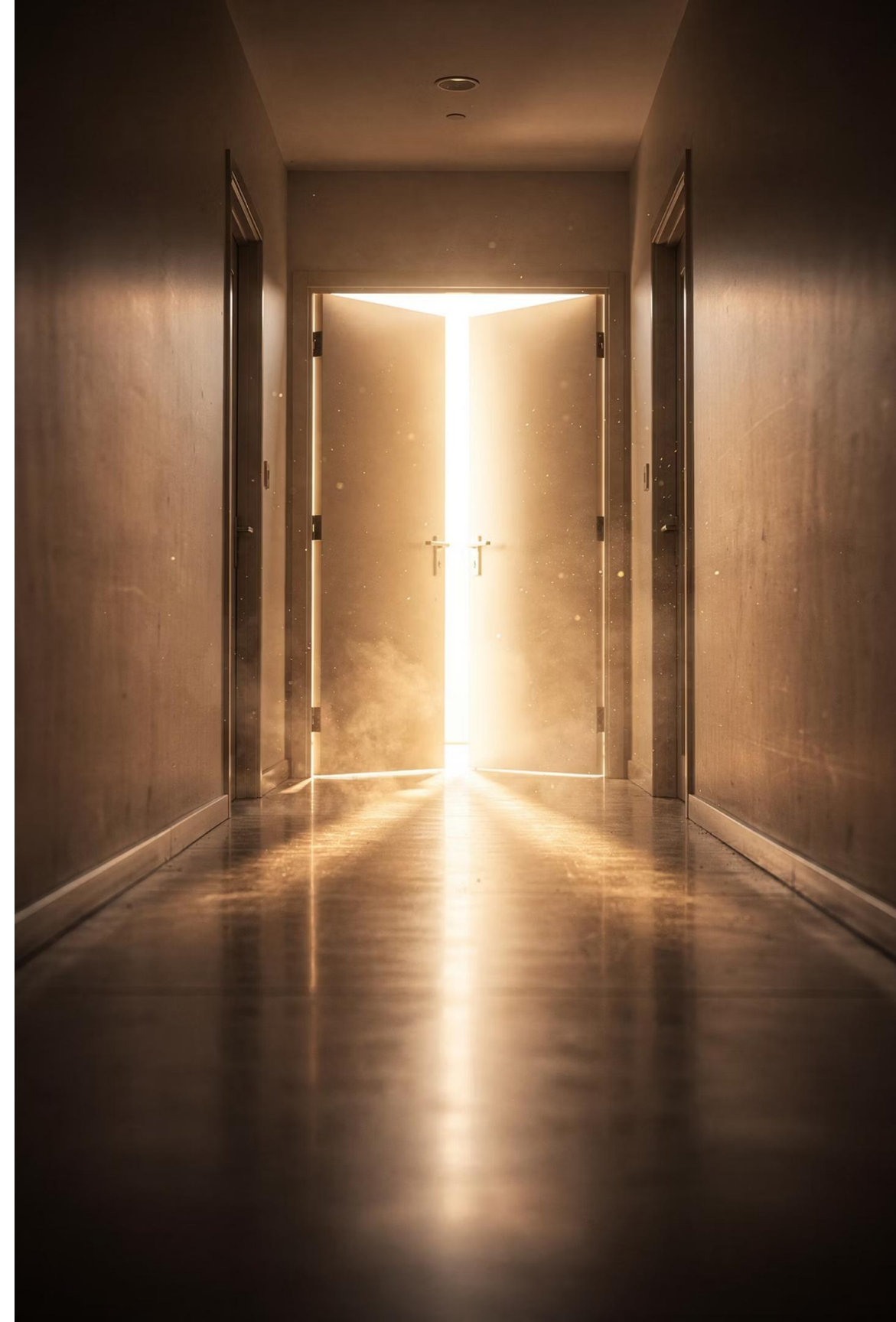
Більше технологій, більше гнучкості, більше швидкості.

Незмінна межа

Справедливість як ядро, яке не підлягає «оптимізації».

Наше завдання

Побачити напрям і утримати баланс між прогресом і правами людини.

Перспективи розвитку кримінального процесу

Сучасний кримінальний процес України — крізь призму КПК, практики Верховного Суду та стандартів ЄСПЛ — вже перебуває у стані глибокої трансформації. Ця трансформація має кілька чітких векторів.

Вектор 1: «Європеїзація» процесу

Раніше достатньо було

- Дотриматися процедури
- Формально виконати вимоги закону

Зараз важливо

- Зміст права
- Реальність гарантій
- Відповідність стандартам справедливого суду

У майбутньому практика ЄСПЛ буде не доповненням, а основою інтерпретації КПК. Рішення без аналізу стандартів ЄСПЛ виглядатиме так само дивно, як сьогодні рішення без посилання на норму закону.

Вектор 2: Адаптація до умов війни

Воєнний стан уже змінив кримінальний процес — і ці зміни не зникнуть миттєво після його завершення. Норми КПК показали, що процес може бути гнучким.

Нові механізми

Більш адаптивні процесуальні механізми, що враховують нестандартні ситуації

Інституціоналізація

Частина «екстрених» рішень може стати постійною нормою

Головний ризик

Тимчасові обмеження можуть перетворитися на постійні — це один із ключових викликів

Вектор 3: Подальша цифровізація

Прогнозовані зміни

- Розширення дистанційних форм участі
- Повноцінний електронний обіг процесуальних документів
- Автоматизація окремих процесуальних дій

Ключове питання

Чи не втратить процес свою «людську» природу?

Кримінальний процес — це не лише документи і докази, а й:

- Оцінка поведінки
- Безпосередність сприйняття
- Довіра до суду

Вектор 4: Посилення ролі суду

Суд уже зараз перестає бути пасивним арбітром. Ця тенденція буде лише посилюватися.

Гарант прав людини

Суд активно захищає
основоположні права учасників
процесу

Інтерпретатор стандартів ЄСПЛ

Суд застосовує та тлумачить
міжнародні стандарти
справедливого судочинства

Центр балансу

Суд утримує рівновагу між
інтересами держави та правами
особи

 Якість правосуддя все більше залежатиме від якості судового мислення.

Вектор 5: Боротьба за баланс

Усі попередні вектори зводяться до одного протиріччя: ефективність зростає, процес стає швидшим і гнучкішим — але ризик порушення прав також зростає.

Занадто повільний

Неефективний

Занадто швидкий

Небезпечний

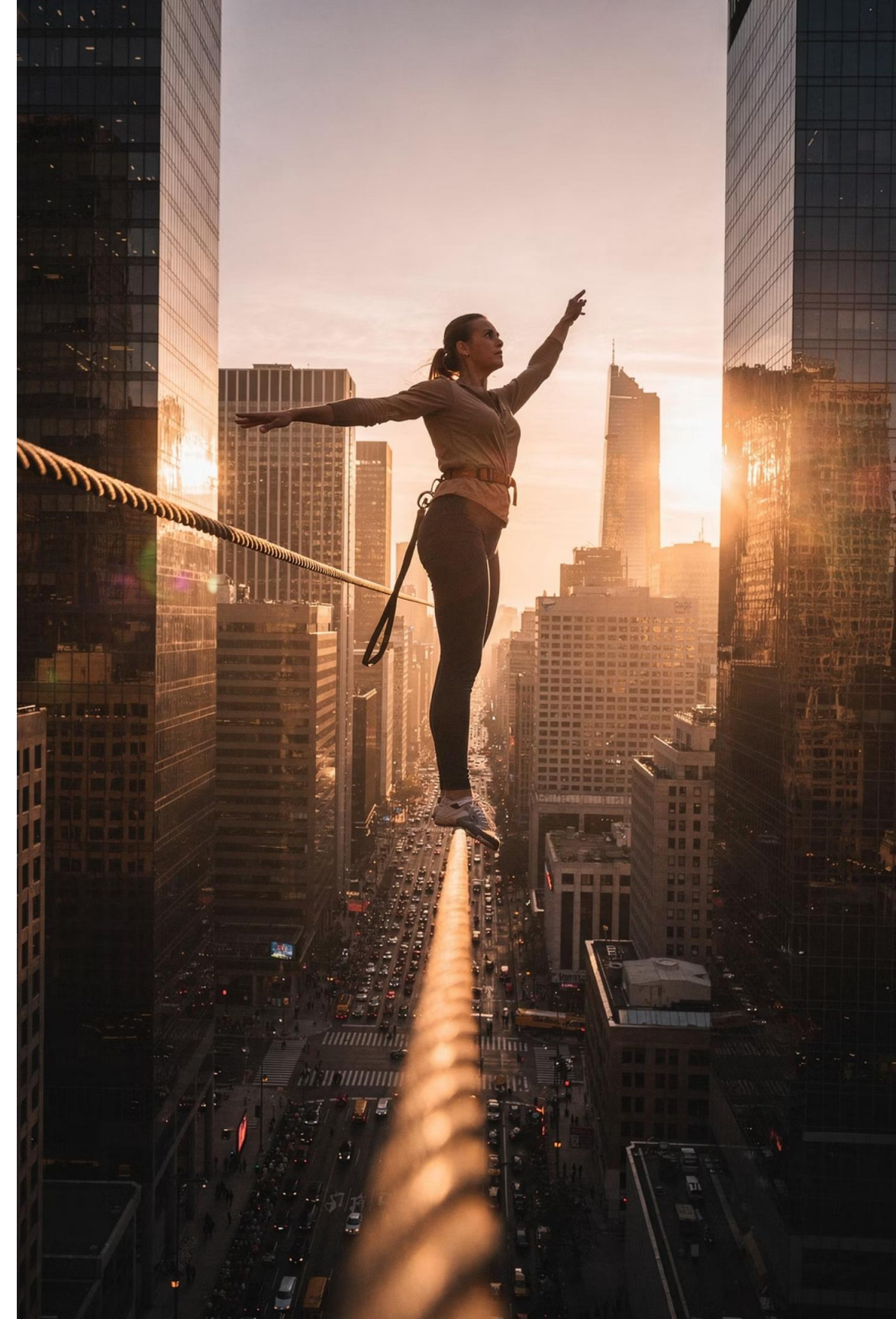
Занадто формальний

Несправедливий

Занадто гнучкий

Непередбачуваний

Головне завдання майбутнього — не допустити, щоб процес перетворився на інструмент результату замість інструменту справедливості.

Ключовий виклик і узагальнюючий висновок

Головний виклик

Як змінити процес, не зламавши його.

Саме між крайнощами — повільним і швидким, формальним і гнучким — доведеться рухатися.

Узагальнюючий висновок

Трансформація кримінального процесу — це не реформа однієї норми і не зміна однієї процедури, а **глибока перебудова всієї системи**.

Сучасний кримінальний процес — це процес, який постійно змінюється, але має незмінну мету: **забезпечити справедливість**.

Фінальна рамка для студентів

Після вивчення цієї теми студент повинен розуміти три ключові речі:

1 Процес — не статичний текст

КПК — це не застигла норма, а жива система, яка реагує на виклики суспільства, війни та технологій

2 Система реагує на виклики

Кожен із п'яти векторів — від європеїзації до цифровізації — є відповіддю на реальні суспільні потреби

3 Бачити межу змін

Головне вміння — розрізняти допустимі зміни та порушення прав людини в процесі трансформації